

บันทึกการประชุม
คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ
ครั้งที่ ๑
วันอังคาร ที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๕๘
ณ ห้องประชุมงบประมาณ ชั้น ๓ อาคารรัฐสภา ๓

กรรมการผู้มาประชุม คือ

๑. นายมีชัย ฤชุพันธุ์	ประธานกรรมการ
๒. นางจุรี วิจิตรวาทการ	
๓. นายชาติชาย ฌ เชียงใหม่	
๔. นายธนาวัฒน์ สังข์ทอง	
๕. นายนิติพันธุ์ เชื้อบุญชัย	
๖. นายเอี่ยมชัย ฌ นคร	
๗. นายนรชิต สิงหเสนี	
๘. พลเอก นิวัติ ศรีเพ็ญ	
๙. นายปกรณ์ นิลประพันธ์	
๑๐. นายประพันธ์ นัยโกวิท	
๑๑. นายภัทร คำพิทักษ์	
๑๒. นายภูมรัตน์ ทักษาดิพงษ์	
๑๓. พลตรี วีระ โรจนนาค	
๑๔. นายศุภชัย ยาวะประภาษ	
๑๕. นายสุพจน์ ไข่มุกด์	
๑๖. นายอมร วาณิชวิวัฒน์	
๑๗. นายอภิชาติ สุขัคคานนท์	
๑๘. นายอุดม รัฐอมฤต	
๑๙. นายอัษฎพร จารุจินดา	
๒๐. พลเอก อภิรัฐพร เจริญพานิช	

กรรมการผู้ไม่มาประชุม คือ

นางกิริณา สุมาวงศ์ (ลาการประชุม)

เริ่มประชุมเวลา ๑๓.๔๐ นาฬิกา

เมื่อกรรมการมาครบองค์ประชุมแล้ว ประธานกรรมการได้กล่าวเปิดประชุมและดำเนินการประชุม
ตามระเบียบวาระการประชุม สรุปสาระสำคัญได้ ดังนี้

ระเบียบวาระที่ ๑ เรื่องที่ประธานแจ้งต่อที่ประชุม
ไม่มี

ระเบียบวาระที่ ๒ รับรองบันทึกการประชุม
ไม่มี

ระเบียบวาระที่ ๓ เรื่องพิจารณา

๓.๑ พิจารณาเลือกตำแหน่งต่าง ๆ ในคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ

ที่ประชุมมีมติเลือกตำแหน่งต่าง ๆ ในคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ดังนี้

๑) นายสุพจน์ ไข่มุกด์	เป็นรองประธานกรรมการ คนที่หนึ่ง
๒) นายอภิชาติ สุขัคคานนท์	เป็นรองประธานกรรมการ คนที่สอง
๓) นายปกรณ์ นิลประพันธ์	เป็นเลขานุการกรรมการ คนที่หนึ่ง
๔) นายธนาวัฒน์ สังข์ทอง	เป็นเลขานุการกรรมการ คนที่สอง
๕) นายวรชิต สิงหเสนี	เป็นโฆษกกรรมการ
๖) นายอมร วาณิชวิวัฒน์	เป็นโฆษกกรรมการ

และมีมติตั้งผู้ช่วยเลขานุการในคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ จำนวน ๔ คน ดังนี้

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา

๑) นายจันทพันธ์ ทัพสุบุตร	นักกฎหมายกฤษฎีกาชำนาญการพิเศษ
๒) นายวราห์ เห่งพุ่ม	นักกฎหมายกฤษฎีกาชำนาญการ

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร

๑) นายนาถ ดวงวิชัย	ผู้บังคับบัญชากลุ่มงานประธานรัฐสภา
๒) ว่าที่เรือตรี ยุทธนา สำเภาเงิน	ผู้บังคับบัญชากลุ่มงานคณะกรรมการการปกครอง

๓.๒ พิจารณากำหนดวัน เวลา ในการประชุมคณะกรรมการ

ที่ประชุมได้มีมติกำหนดวันประชุมคณะกรรมการเป็นประจำทุกวัน ตั้งแต่วันจันทร์ถึงวันศุกร์ เวลา

๑๓.๓๐ นาฬิกา เป็นต้นไป ณ ห้องประชุมงบประมาณ ชั้น ๓ อาคารรัฐสภา ๓

๓.๓ พิจารณากำหนดตารางการทำงาน

ประธานกรรมการเสนอว่า กระบวนการดำเนินงานของคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ อาจแบ่งเป็น ๔ ส่วน คือ (๑) การรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะที่เกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญ (๒) การพิจารณาในแต่ละเรื่องหรือประเด็นความเห็น (๓) การยกร่างบทบัญญัติ (๔) การพิจารณาร่างบทบัญญัติ

การดำเนินงานในส่วนแรกที่จะต้องดำเนินการรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญจากองค์กรและภาคส่วนต่างๆ เป็นการดำเนินการตามมาตรา ๓๙/๑ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๕๕๗ ที่กำหนดว่า “ในระหว่างการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ ให้คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญรับฟังความคิดเห็นของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ คณะรัฐมนตรี สภานิติบัญญัติแห่งชาติ และประชาชน” ทั้งนี้ ควรรับฟังความคิดเห็นของสภาขับเคลื่อนการปฏิรูปประเทศ พรรคการเมือง และองค์กรต่างๆ เพื่อนำมาประกอบการพิจารณาด้วย แต่เนื่องจากระยะเวลาในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญของคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญมีระยะเวลาจำกัดเพียง ๑๘๐ วัน นับแต่วันที่ได้รับแต่งตั้ง ดังนั้น ในการรับฟังความคิดเห็นของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ คณะรัฐมนตรี

สมานิติบัญญัติแห่งชาติ พรรคการเมือง องค์การภาครัฐ องค์การภาคเอกชน และองค์กรอื่นๆ ควรมีหนังสือแจ้งไปยังหน่วยงานดังกล่าวเพื่อขอให้เสนอความเห็นเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญ

ส่วนกระบวนการรับฟังความเห็นจากภาคประชาชน ควรกำหนดให้รับฟังความเห็นแบบเปิดกว้าง โดยให้ทุกภาคส่วนนำเสนอความคิดเห็นหรือประเด็นในการร่างรัฐธรรมนูญได้อย่างอิสระ ผ่านช่องทางต่างๆ เช่น ไปรษณีย์ อีเมล เว็บไซต์ เป็นต้น ส่วนการเสนอความเห็นโดยยื่นเป็นหนังสือด้วยตนเองโดยตรงต่อคณะกรรมการนั้น ในระยะแรกยังไม่ควรเปิดช่องทางให้ประชาชนหรือกลุ่มต่างๆ ยื่นหนังสือด้วยตัวเอง โดยตรงต่อคณะกรรมการดังกล่าว เนื่องจากการยื่นหนังสือด้วยตัวเองนั้น จะทำให้คณะกรรมการจะต้องหยุดการประชุมเพื่อรับหนังสือ

สำหรับการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญร่างแรก สมควรดำเนินการจัดทำแล้วเสร็จภายในเดือนมกราคม ๒๕๕๙ และเมื่อจัดทำร่างรัฐธรรมนูญร่างแรกเสร็จแล้ว คณะกรรมการจะเผยแพร่ร่างรัฐธรรมนูญดังกล่าวต่อสาธารณะผ่านช่องทางต่างๆ รวมทั้งพรรคการเมืองและหน่วยงานต่างๆ เพื่อขอให้เสนอความเห็นภายในกำหนดเวลา ซึ่งจะต้องพิจารณาอีกครั้งว่าจะกำหนดเวลาเท่าใด

เมื่อคณะกรรมการได้รับความเห็นแล้ว จะต้องนำประเด็นความเห็นต่างๆ มาเทียบเคียงกับร่างรัฐธรรมนูญร่างแรกของคณะกรรมการ เพื่อพิจารณาแก้ไขร่างรัฐธรรมนูญร่างแรกในประเด็นที่คณะกรรมการเห็นว่ามีความจำเป็นและสมควรตามความเห็นหรือข้อเสนอในประเด็นต่างๆ

กรรมการแสดงความเห็น ดังนี้

- การรับฟังความเห็นจากภาคส่วนต่างๆ ควรจะต้องดำเนินการต่อเนื่อง
- สภาพัฒน์ฯ ได้เคยจัดตั้งศูนย์รับฟังความคิดเห็นของประชาชนไว้ และที่ผ่านมาสภาพัฒน์ฯ ได้รับข้อมูล ความเห็นและข้อเสนอจากประชาชนซึ่งได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญที่คณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญจัดทำไว้พอสมควร คณะกรรมการอาจนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ในการพิจารณาได้

- เนื่องจากในการรับฟังความคิดเห็นคณะกรรมการไม่สามารถตอบความเห็นทุกความเห็นได้ ในการนี้ เพื่อให้ประชาชนทุกภาคส่วนเกิดความรู้สึกว่าได้มีส่วนร่วมในการร่างรัฐธรรมนูญ คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญจึงควรกำหนดกระบวนการและวิธีการรับฟังความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นสาระสำคัญที่ควรบัญญัติในร่างรัฐธรรมนูญ

- การแสดงความคิดเห็นของภาคส่วนต่างๆ อาจมีประเด็นความเห็นที่หลากหลายแตกต่างกัน ในการดำเนินงานของคณะกรรมการจึงควรมีการอธิบายหรือทำความเข้าใจในความเห็นต่างๆ ควบคู่ไปพร้อมกันด้วย เนื่องจากคณะกรรมการอาจเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับความเห็นที่นำเสนอมาทุกกรณีได้ คณะกรรมการจึงควรอธิบายหรือชี้แจงโดยเฉพาะประเด็นที่คณะกรรมการไม่เห็นด้วยกับผู้เสนอ

- กรอบการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญของคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ควรต้องสอดคล้องกับกรอบการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญตามมาตรา ๓๕ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๕๕๗ และความเห็นของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ โดยอาจนำหลักการสำคัญของร่างรัฐธรรมนูญที่คณะกรรมการยกร่างรัฐธรรมนูญ (ศาสตราจารย์บวรศักดิ์ อุวรรณโณ เป็นประธานกรรมการ) ได้ยกร่างขึ้นมาเป็นข้อมูลประกอบการพิจารณา ซึ่งคณะกรรมการอาจนำมาพิจารณารวมกันเพื่อกำหนดประเด็นที่เป็นสาระสำคัญในแต่ละเรื่องเป็นข้อใหญ่ๆ และเมื่อคณะกรรมการได้รับความเห็นจากกระบวนการรับฟังความเห็นแล้ว ควรนำข้อมูลเหล่านั้นมาจัดหมวดหมู่ตามกรอบและหลักการดังกล่าว

- ประเด็นที่สังคมให้ความสนใจ คือ คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญจะสามารถจัดทำร่างรัฐธรรมนูญได้เสร็จตามกำหนดเวลาหรือไม่ และสื่อมวลชนได้ตั้งคำถามว่า คณะกรรมการจะนำร่างรัฐธรรมนูญของคณะกรรมการการชดที่แล้วมาใช้เป็นกรอบการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญหรือไม่ โดยหลายประเด็นที่คณะกรรมการการร่างรัฐธรรมนูญชดที่แล้วได้พิจารณานั้น สังคมไม่มีการวิพากษ์วิจารณ์ถึงความเหมาะสมแต่อย่างใด มีแต่เพียงบางประเด็นเท่านั้นที่สังคมวิพากษ์วิจารณ์ คณะกรรมการจึงอาจนำประเด็นที่ยุติแล้วมาใช้เป็นกรอบในการพิจารณาจัดทำร่างรัฐธรรมนูญแทนการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญใหม่ทั้งฉบับ ในการนี้ คณะกรรมการจึงควรพิจารณาว่าจะนำร่างรัฐธรรมนูญของคณะกรรมการการร่างรัฐธรรมนูญชดที่แล้วมาเป็นจุดเริ่มต้นก่อนหรือไม่ สำหรับรูปแบบการร่างรัฐธรรมนูญที่ผ่านนั้นประเด็นวิพากษ์วิจารณ์ส่วนหนึ่งเกิดจากปัญหาการกำหนดรายละเอียดไว้ในรัฐธรรมนูญ โดยเฉพาะประเด็นความไม่ไว้วางใจต่อผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ซึ่งประเด็นดังกล่าวเห็นว่าเป็นเรื่องของการเปลี่ยนผ่านในแต่ละยุคแต่ละสมัย การจัดทำรัฐธรรมนูญควรบัญญัติแต่เฉพาะหลักการที่สำคัญเท่านั้นแต่คณะกรรมการต้องชี้แจงต่อสังคมก่อนว่า การร่างรัฐธรรมนูญจะบัญญัติแต่เฉพาะหลักการสำคัญหรือจะร่างรัฐธรรมนูญเพื่อแก้ปัญหาทางการเมืองทั้งประเทศ ดังนั้น คณะกรรมการจึงควรวางกรอบแนวคิดต่อประเด็นการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญว่า ในร่างรัฐธรรมนูญจะบัญญัติแต่เฉพาะหลักการสำคัญของรัฐธรรมนูญ และคณะกรรมการจะดำเนินการรวมไปถึงการจัดทำกฎหมายลูกด้วยหรือไม่

ประธานกรรมการกล่าวว่า สำหรับข้อมูลที่ประชาชนเสนอความเห็นเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญในช่วงของสภาปฏิรูปแห่งชาตินั้น คณะกรรมการควรตั้งคณะอนุกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเพื่อสังเคราะห์ข้อมูลดังกล่าวว่าจะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการร่างรัฐธรรมนูญได้มากน้อยเพียงใด

สำหรับกรณีประเด็นความเห็นจากการรับฟังความเห็นของภาคส่วนต่างๆ ที่มีสาระสำคัญแตกต่างในหลายประเด็น อาจตั้งคณะอนุกรรมการหรือคณะทำงานขึ้นมากคณะหนึ่งเพื่อทำหน้าที่สังเคราะห์ประเด็นความเห็นต่างๆ โดยแยกเป็นประเด็นหรือสาระสำคัญในแต่ละเรื่อง เช่น ประเด็นการเลือกตั้ง หรือประเด็นที่มาของผู้บริหาร หรือประเด็นที่มาของสภา เป็นต้น เพื่อนำประเด็นต่างๆ เหล่านั้นมาสังเคราะห์หรือคัดกรองประเด็นที่เสนอความเห็นมีเหตุและผลเข้าสู่การพิจารณาของคณะกรรมการเพื่อพิจารณาจะเขียนบทบัญญัติอย่างไร ส่วนประเด็นความเห็นที่ไม่ชอบด้วยเหตุและผลหรือไม่เห็นด้วยจะไม่นำมาพิจารณาและไม่ต้องมีคำอธิบาย ส่วนประเด็นความเห็นที่มีทั้งส่วนที่เห็นด้วยและส่วนที่ไม่เห็นด้วย เมื่อคณะกรรมการเลือกความเห็นใดความเห็นหนึ่งแล้ว คณะกรรมการต้องอธิบายเหตุผลว่าเหตุใดคณะกรรมการจึงเลือกความเห็นดังกล่าว ซึ่งวิธีการทำงานลักษณะดังกล่าวโฆษกกรรมการและคณะอนุกรรมการด้านประชาสัมพันธ์จะต้องสร้างกระบวนการในการสื่อสารเพื่อให้สังคมได้รับทราบถึงวิธีการดำเนินงานของคณะกรรมการ และสร้างความเข้าใจต่อผู้เสนอความเห็นที่เป็นความต่าง ซึ่งความเห็นต่างไม่ใช่ความเห็นที่ผิด ส่วนประเด็นความเห็นที่คณะกรรมการเห็นด้วยต้องมีเหตุผลในการอธิบายว่าเหตุใดถึงเห็นด้วยกับความเห็นนั้น

ส่วนหลักเกณฑ์ วิธีการการรับฟังความคิดเห็นของคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ ตามมาตรา ๓๙/๑ วรรคสอง ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๕๕๗ เห็นว่าควรกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการในลักษณะเป็นการทั่วไป โดยควรตั้งคณะอนุกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเพื่อทำหน้าที่รับฟังและสรุปความเห็นที่มีผู้เสนอแนะ คณะอนุกรรมการด้านประชาสัมพันธ์ ซึ่งคณะอนุกรรมการทั้งสองคณะต้องทำงานประสานเชื่อมโยงกัน และตั้งคณะอนุกรรมการผลิตสื่อและเผยแพร่ เนื่องจากปัจจุบันสื่อออนไลน์มีบทบาทสำคัญและสามารถเข้าถึงประชาชนได้ทุกเพศทุกวัย โดยพิจารณาอบหมายให้บุคคลที่

มีความรู้ ความสามารถในการออกแบบสื่อมาเป็นผู้คิดให้แก่คณะกรรมการ นอกจากนั้น ในการพิจารณาของ คณะกรรมการในบางประเด็น อาจมีปัญหาที่ต้องการความเห็นของจากประชาชนต่อประเด็นดังกล่าว อย่างไร เช่น นายกรัฐมนตรีต้องมาจากสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเท่านั้นหรือไม่ ประชาชนมีความเห็น อย่างไร เป็นต้น โดยอาจตั้งคณะอนุกรรมการขึ้นคณะหนึ่งเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการสำรวจความคิดเห็นหรือการทำโพลตามหลักวิชาสถิติที่สามารถอ้างอิงได้ โดยตั้งคำถามประชาชนจากทุกภาคของประเทศไม่ใช่แต่เฉพาะในกรุงเทพมหานครเท่านั้น

มีกรรมการแสดงความเห็น ดังนี้

- แนวทางการรับฟังความคิดเห็นตามที่ประธานกรรมการเสนอเป็นแนวทางการรับฟังความคิดเห็น ที่มีประโยชน์ต่อการดำเนินงานของคณะกรรมการโดยมีฐานจากประชาชน เห็นว่า ไม่ควรแยกภารกิจโดยตั้ง คณะอนุกรรมการเป็นสี่คณะ เนื่องจากบางภารกิจอาจร่วมกันได้ เช่น การผลิตสื่อ การประชาสัมพันธ์ และการทำโพล ควรรวมเป็นคณะอนุกรรมการคณะหนึ่ง เพื่อทำหน้าที่ดังกล่าว

- ที่ประชุมได้อภิปรายแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการที่จะให้ได้ความเห็นที่หลากหลาย วิธีการยืนยันความเห็นของคณะกรรมการในประเด็นต่างๆ การนำร่างรัฐธรรมนูญของคณะกรรมการมาธิการ ยกร่างรัฐธรรมนูญชุดที่แล้วมาเป็นต้นแบบ และประเด็นที่มีการสอบถามความเห็นจากประชาชนในประเด็น ที่มีความเห็นแตกต่างกันในสังคมเพื่อให้กรอบการพิจารณาเนื้อหา ร่างรัฐธรรมนูญของคณะกรรมการแถลง และจำกัดเฉพาะประเด็นที่เป็นปัญหาโดยใช้วิธีการทางวิชาการในการหาคำตอบว่าสังคมมีความเห็นต่อ ประเด็นนั้นอย่างไร

- กระบวนการรับฟังความคิดเห็นเป็นกระบวนการสำคัญในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ คณะกรรมาธิการยกร่างรัฐธรรมนูญชุดที่แล้วมีการรับฟังความคิดเห็นกันอย่างมาก แม้คณะกรรมาธิการ ยกร่างรัฐธรรมนูญจะมีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นแบบเปิดกว้าง แต่ในทางปฏิบัติกระบวนการรับฟัง ความเห็นที่เปิดกว้างจะถูกปิดด้วยการนำเสนอของสื่อมวลชนที่นำเสนอแต่เฉพาะความเห็นของบุคคล บางกลุ่มเท่านั้น ดังนั้น คณะกรรมการอาจใช้กลยุทธ์ด้านอื่นในการสร้างกระบวนการการมีส่วนร่วมในบาง ประเด็น เช่น การจัดทำโพล เป็นต้น และควรใช้กลยุทธ์หลากหลายดังเช่นในการร่างรัฐธรรมนูญ ๒๕๔๐ ที่ประสบความสำเร็จในการดำเนินการ

- สนับสนุนความเห็นที่เสนอให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นตั้งแต่เริ่มต้นการดำเนินงานของ คณะกรรมการ โดยเห็นว่า คณะกรรมาธิการยกร่างรัฐธรรมนูญชุดที่แล้วมีการรับฟังความเห็นจากภาคส่วน ต่างๆ และมีข้อมูลที่เสนอความเห็นเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญจำนวนมาก เนื่องจากได้มีการมอบหมายให้ สำนักงานสถิติแห่งชาติเป็นผู้จัดทำ คณะกรรมการสามารถนำข้อมูลดังกล่าวมาใช้ประโยชน์ได้ สำหรับ กระบวนการรับฟังความเห็นและตั้งข้อสังเกตว่า อาจนำความเห็นของคณะกรรมการไปสอบถามเพื่อที่บุคคล จะสามารถแสดงความคิดเห็นหรือสะท้อนความเห็นในประเด็นต่างๆ ได้

ประธานกรรมการกล่าวว่า เห็นด้วยกับการให้รวมภารกิจด้านการประชาสัมพันธ์กับการจัดทำโพล รวมกันตั้งเป็นคณะอนุกรรมการเพียงคณะเดียว ส่วนคณะอนุกรรมการผลิตสื่อและเผยแพร่จำเป็นต้องตั้งไว้ ต่างหากเพื่อให้มีความเห็นอิสระในการคิดออกแบบสื่อและวิธีการเผยแพร่

ส่วนประเด็นการเปิดรับฟังความเห็นในระยะแรก คณะกรรมการต้องการทราบประเด็นที่ต้องการ ให้กำหนดในร่างรัฐธรรมนูญ เมื่อคณะกรรมการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญร่างแรกเสร็จแล้ว จะต้อง มี กระบวนการเผยแพร่ให้สังคมได้รับทราบ โดยเปรียบเทียบร่างของคณะกรรมการกับความเห็นที่ได้รับจาก กระบวนการรับฟังความเห็น นอกจากนั้น เอกสารรายงานของคณะอนุกรรมการการมีส่วนร่วมและรับฟัง

ความเห็นของประชาชนในคณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญชุดที่แล้วนั้น คณะอนุกรรมการด้านการรับฟังและสรุปความคิดเห็นอาจนำผลการรับฟังความคิดเห็นดังกล่าวมาใช้ได้ในบางประเด็น ดังนั้น ในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญจะนำเฉพาะประเด็นสาระสำคัญของคณะกรรมการชุดที่แล้วหรือจัดทำร่างรัฐธรรมนูญขึ้นใหม่ทั้งฉบับจะต้องดูความต้องการของคณะกรรมการว่าต้องการอย่างไร ทั้งนี้ สาระสำคัญในบางส่วนบางภาคไม่จำเป็นต้องพิจารณาใหม่ เพราะสามารถเขียนตามรูปแบบเดิมที่ใช้ในอดีต เช่น หมวดพระมหากษัตริย์ เป็นต้น ซึ่งประเด็นโครงสร้างของร่างรัฐธรรมนูญนั้น คณะกรรมการจะต้องพิจารณาอีกครั้งหนึ่งว่าจะกำหนดรูปแบบอย่างไร

กรรมการแสดงความเห็น ดังนี้

- ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการทำงานของคณะกรรมการ กรณีการให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนว่าควรให้เป็นหน้าที่ของโฆษกกรรมการหรือไม่ และกรณีการให้สัมภาษณ์รายบุคคลจะมีแนวทางการให้สัมภาษณ์อย่างไร

- เรื่องการประชาสัมพันธ์ คณะกรรมการสามารถใช้สื่อโทรทัศน์และสื่อวิทยุในการสื่อสารข้อมูลในเรื่องการรับฟังความคิดเห็นได้หรือไม่ เนื่องจากในกระบวนการในการรับฟังความคิดเห็นนั้น บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เสนอความเห็นจะเป็นเพียงเฉพาะบุคคลบางกลุ่มเท่านั้น ในบางกรณีผู้เสนอความเห็นอาจไม่มีความรู้เชิงลึกในการวิพากษ์วิจารณ์แต่ใช้อัตวิสัยหรือความคุ้นเคยในการแสดงความคิดเห็นของตน ดังนั้น การสื่อสารที่ดีจึงควรเป็นการสื่อสารจากบุคคลที่มีความรู้เป็นผู้ไปรับฟังความคิดเห็นว่าประชาชนมีความเห็นต่อประเด็นต่างๆ อย่างไร การใช้สื่อโทรทัศน์หรือสื่อวิทยุซึ่งเป็นการสื่อสารทางเดียว เพื่อให้สังคมสะท้อนความเห็นกลับมายังคณะกรรมการ จะทำให้คณะกรรมการได้รับข้อมูลที่ตรงประเด็นมากกว่าการรับฟังจากกลุ่มเป้าหมายที่ไม่มีความรู้เชิงลึก ซึ่งรูปแบบการรับฟังความเห็นลักษณะดังกล่าวจะเกิดประโยชน์มากกว่า รวมทั้งมีส่วนร่วมในการสื่อสารกับสังคมมากขึ้น

- การให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนของกรรมการเป็นการเฉพาะบุคคล ควรนำเสนอสาระสำคัญเกี่ยวกับร่างรัฐธรรมนูญที่สังคมจะได้รับประโยชน์ โดยให้สิทธิกรรมการแต่ละท่านในการให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนแต่จะต้องไม่ขัดต่อหลักการที่ได้ตกลงกันไว้ ประเด็นใดคณะกรรมการมีมติแล้ว ไม่ควรให้สัมภาษณ์ในลักษณะความเห็นแย้งกับมติของคณะกรรมการ

- ตั้งข้อสังเกตการแถลงข่าวของโฆษกกรรมการว่าควรแถลงข่าวเฉพาะในประเด็นที่มีความสำคัญโดยไม่จำเป็นต้องแถลงข่าวทุกวัน

- การจัดทำร่างรัฐธรรมนูญของคณะกรรมการในช่วงเริ่มต้น ความน่าเชื่อถือและการมีส่วนร่วมเป็นเรื่องสำคัญ ข้อความที่คณะกรรมการต้องการสื่อสารกับสื่อมวลชน ควรมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับกระบวนการการรับฟังความเห็นของประชาชน ส่วนข้อมูลการรับฟังความเห็นของคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญชุดที่แล้วนั้นคณะกรรมการยังนำมาใช้ประโยชน์ด้วย สำหรับรูปแบบการดำเนินงานของคณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญชุดที่แล้วใช้วิธีให้สื่อมวลชนเข้ามานั่งฟังการประชุมในช่วงแรก ซึ่งถือเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญของคณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญชุดที่แล้ว ดังนั้น การทำงานของคณะกรรมการหากให้สื่อมวลชนเข้าร่วมรับฟังการประชุมจะทำให้สื่อมวลชนได้เห็นภาพการทำงานของคณะกรรมการ และจะลดความกังวลของสังคมเกี่ยวกับการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญไปได้มาก

- ประเด็นการให้สัมภาษณ์สื่อมวลชน แนวคิดการตั้งคณะอนุกรรมการด้านการประชาสัมพันธ์ เห็นควรให้การประชาสัมพันธ์มีการจัดทำเค้าโครงความคิดการทำงานเพื่อนำเสนอคณะกรรมการว่าในแต่ละช่วงควรดำเนินการใดบ้าง

ประธานกรรมการกล่าวว่า การให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนในประเด็นที่คณะกรรมการได้มีมติร่วมกันแล้ว ให้เป็นหน้าที่ของโฆษกกรรมการ ส่วนการให้สัมภาษณ์เป็นรายบุคคลควรหลีกเลี่ยงการสรุปว่ากรรมการแต่ละคนมีความเห็นในที่ประชุมในประเด็นต่างๆ อย่างไร และไม่ควรให้สัมภาษณ์ในประเด็นที่ตนไม่เห็นด้วย เพราะจะทำให้เกิดภาพความขัดแย้งในคณะกรรมการ กรณีประเด็นใดที่ยังไม่ชัดเจนหรือติดใจขอให้นำมาหารือในที่ประชุมเพื่อให้ได้ข้อยุติ ส่วนการเปิดให้สื่อมวลชนเข้ารับฟังการประชุมคณะกรรมการนั้น เมื่อพิจารณาระยะเวลาการทำงานของคณะกรรมการ ซึ่งจะมีวันประชุมประมาณ ๑๒๐ วันทำการ แต่ถ้าให้สื่อมวลชนเข้ามาฟังการประชุม กรรมการอาจต้องใช้ความระมัดระวังในการแสดงความคิดเห็นในบางประเด็น และไม่มีอิสระในการแสดงความคิดเห็นในบางประเด็น จึงไม่เห็นด้วยกับการจะให้สื่อมวลชนเข้าร่วมประชุมในช่วงแรก แต่เมื่อคณะกรรมการได้จัดทำร่างรัฐธรรมนูญเรียบร้อยแล้วอาจอนุญาตให้สื่อมวลชนเข้าฟังการประชุมเป็นครั้งคราวได้

สำหรับการตั้งคณะอนุกรรมการ ในเบื้องต้นควรตั้งคณะอนุกรรมการจำนวน ๒ คณะ ได้แก่ (๑) คณะอนุกรรมการรับฟังและสรุปความคิดเห็นที่มีผู้เสนอแนะ และ (๒) คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์ และสำรวจความคิดเห็นของประชาชน

กรรมการแสดงความคิดเห็น ดังนี้

- มาตรา ๓๔/๑ วรรคสอง ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๕๕๗ กำหนดให้การรับฟังความคิดเห็นต้องเป็นไปตามหลักเกณฑ์ วิธีการ และภายในกำหนดเวลาที่คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญกำหนด จำเป็นต้องมีประกาศกำหนดหลักเกณฑ์ดังกล่าวหรือไม่ เพื่อให้ฝ่ายเลขานุการคณะกรรมการร่างประกาศนำเสนอคณะกรรมการเพื่อพิจารณาต่อไป

- การรับฟังความคิดเห็นขององค์กรต่างๆ ควรรวมถึง สภาหอการค้าแห่งประเทศไทย สภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย และสมาคมต่างๆ ด้วยหรือไม่

- องค์กรหรือกลุ่มบุคคลที่คณะกรรมการจะมีหนังสือเพื่อให้เสนอความคิดเห็นนั้น ควรกำหนดให้ชัดเจนว่ามีองค์กรใดบ้าง เช่น สถาบันการศึกษา เป็นต้น และควรกำหนดวิธีการในการรวบรวมความคิดเห็นที่เกิดขึ้นจากการจัดกิจกรรมของกลุ่มต่างๆ โดยคณะกรรมการอาจร่วมจัดกิจกรรมผ่านเครือข่ายต่างๆ ซึ่งจะเป็นผู้รวบรวมความเห็นและสนับสนุนข้อมูลให้แก่คณะกรรมการ ซึ่งจะเป็นรูปแบบที่มีความหลากหลายและจะทำให้ได้ความคิดเห็นที่หลากหลายด้วย

ประธานกรรมการกล่าวว่า หลักเกณฑ์และวิธีการรับฟังความคิดเห็นควรกำหนดแบบเปิดกว้าง โดยกำหนดให้รับฟังความคิดเห็นในทุกกรณีและทุกช่องทาง โดยขอให้ส่งความเห็นก่อนคณะกรรมการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญร่างแรกแล้วเสร็จ ซึ่งคาดว่าจะแล้วเสร็จในเดือนมกราคม ๒๕๕๙ ซึ่งถือว่าเป็นการกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการตามที่กำหนดในรัฐธรรมนูญ

ส่วนองค์กรต่างๆ เช่น คณะรักษาความสงบแห่งชาติ คณะรัฐมนตรี สภานิติบัญญัติแห่งชาติ องค์กรอิสระ สถาบันการศึกษา หรือพรรคการเมือง คณะกรรมการจะมีหนังสือแจ้งให้แต่ละองค์กรเสนอความคิดเห็น โดยขอให้แต่ละองค์กรเสนอความคิดเห็นกลับมายังคณะกรรมการภายในเดือนมกราคม ๒๕๕๙

มติที่ประชุม

ที่ประชุมมีมติตั้งคณะอนุกรรมการ จำนวน ๒ คณะ ดังนี้

๑. คณะอนุกรรมการรับฟังและสรุปความคิดเห็นที่มีผู้เสนอแนะ ประกอบด้วย

๑) นายอิทธิพันธุ์ เชื้อบุญชัย

๒) นายเจียรชัย ณ นคร

- ๓) พลเอก นิวัติ ศรีเพ็ญ
- ๔) นายภัทร คำพิทักษ์
- ๕) พลตรี วีระ โรจนนาค
- ๖) นายอุดม รัฐอมฤต

๒) คณะอนุกรรมการประชาสัมพันธ์และสำรวจความคิดเห็นของประชาชน ประกอบด้วย

- ๑) นายชาติชาย ณ เชียงใหม่
- ๒) นายประพันธ์ นัยโกวิท
- ๓) นายศุภชัย ยาวะประภาษ
- ๔) นายอมร วาณิชวิวัฒน์

ส่วนการแต่งตั้งอนุกรรมการ เลขานุการ และผู้ช่วยเลขานุการ ให้แต่ละคณะอนุกรรมการพิจารณาคัดเลือกแต่งตั้งจากบุคคลภายในคณะกรรมการหรือบุคคลภายนอกคณะกรรมการก็ได้

ทั้งนี้ ที่ประชุมได้มีการหารือเกี่ยวกับกรอบแนวทางการร่างรัฐธรรมนูญ โดยสรุปวิธีการร่างรัฐธรรมนูญออกเป็น ๔ แนวทาง ดังนี้

แนวทางที่ ๑ นำรัฐธรรมนูญฉบับใดฉบับหนึ่งมาพิจารณาปรับปรุงเนื้อหาเพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์

แนวทางที่ ๒ นำร่างรัฐธรรมนูญ ปี ๒๕๕๘ มาเป็นหลักในการกำหนดกรอบแนวทางในการร่างรัฐธรรมนูญ โดยสำรวจจุดบกพร่อง และปรับปรุงแก้ไขให้ดีขึ้น

แนวทางที่ ๓ กำหนดโครงสร้างกรอบแนวทางในการร่างรัฐธรรมนูญขึ้นมาใหม่

แนวทางที่ ๔ กำหนดโครงสร้างกรอบแนวทางในการร่างรัฐธรรมนูญ โดยเทียบเคียงกับรัฐธรรมนูญฉบับที่ผ่าน ๆ มา เช่น รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๑๘ ๒๕๒๑ ๒๕๓๔ ๒๕๔๐ ๒๕๕๐ และร่างรัฐธรรมนูญ ปี ๒๕๕๘ มาเป็นแนวทางในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ

หลังจากที่ได้มีการอภิปรายเกี่ยวกับกรอบแนวทางการร่างรัฐธรรมนูญข้างต้นแล้ว ที่ประชุมเห็นชอบกับกรอบแนวทางที่ ๔ เนื่องจากหากนำรัฐธรรมนูญฉบับใดฉบับหนึ่งมาเป็นหลักในการพิจารณา คณะกรรมการจะต้องตัดและเติมสิ่งที่คณะกรรมการไม่เห็นด้วยกับรัฐธรรมนูญฉบับนั้น ๆ ซึ่งจะทำให้เกิดข้อกังขาหลายฝ่าย ทั้งผู้ที่ร่างรัฐธรรมนูญฉบับนั้น ๆ และผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับการแก้ไขของคณะกรรมการ ดังนั้นหนทางที่ดีที่สุด คือ การนำจุดเด่นของรัฐธรรมนูญฉบับที่ผ่าน ๆ มา รวมถึงร่างรัฐธรรมนูญ ปี ๒๕๕๘ มาเทียบเคียงเพื่อเป็นแนวทางในการพิจารณา ทั้งนี้ รัฐธรรมนูญที่จัดทำขึ้นใหม่ควรมีเนื้อหาที่สั้นและกระชับ บัญญัติเฉพาะหลักการที่จำเป็น ส่วนรายละเอียดให้นำไปบัญญัติในกฎหมายประกอบรัฐธรรมนูญ

จากนั้น ที่ประชุมพิจารณากรอบการร่างรัฐธรรมนูญ ตามความมุ่งหมายของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ และมาตรา ๓๕ ของร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๕๕๗ และที่แก้ไขเพิ่มเติม ซึ่งให้ความสำคัญกับเรื่องการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและประพฤติมิชอบ โดยมาตรา ๓๕ ของร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๕๕๗ และที่แก้ไขเพิ่มเติม ได้บัญญัติให้การจัดทำร่างรัฐธรรมนูญต้องครอบคลุมเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะเรื่องกลไกที่มีประสิทธิภาพในการป้องกัน ตรวจสอบ และจัดการทุจริตและประพฤติมิชอบทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งกลไกในการกำกับและควบคุมให้การใช้อำนาจรัฐเป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติและประชาชน ซึ่งที่ประชุมตั้งข้อสังเกตว่า กลไกป้องกันการทุจริตและประพฤติมิชอบที่มีอยู่ในปัจจุบันเพียงพอหรือไม่ ซึ่งกรรมการหลายท่านแสดงความเห็นว่า กลไกการป้องกันและปราบปรามการทุจริตส่วนใหญ่

จะเป็นการกำหนดเรื่องการตรวจสอบและการลงโทษ แต่ยังคงเรื่องกลไกการป้องกันเพื่อระงับความเสียหายที่จะเกิดขึ้น

มีกรรมการแสดงความเห็นเกี่ยวกับประเด็นมาตรการในการป้องกันและปราบปรามการทุจริต ดังนี้

- การกระทำเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจรัฐนั้นก่อให้เกิดการทุจริต โดยการกระทำเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจรัฐนั้นจะมีสองส่วนสำคัญ คือ การซื้อสิทธิขายเสียงและการหาเสียงโดยใช้นโยบายประชานิยมเพื่อจูงใจให้ประชาชนลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง การซื้อสิทธิขายเสียงในการเลือกตั้งระดับประเทศนั้น ไม่มีความรุนแรงเหมือนกับการเลือกตั้งในระดับท้องถิ่น เนื่องจากการเลือกตั้งในระดับประเทศนั้นมีเขตเลือกตั้งที่ใหญ่กว่า และจำนวนผู้มีสิทธิเลือกตั้งก็มีจำนวนมากกว่า อีกทั้งคณะกรรมการการเลือกตั้งได้ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งออกมาลงคะแนนเสียงเลือกตั้งให้ได้จำนวนมากที่สุด เพื่อลดความรุนแรงของการซื้อสิทธิขายเสียงให้น้อยลง ปัญหาสำคัญที่สมควรพิจารณา คือ กลไกการควบคุมการใช้นโยบายประชานิยมในการหาเสียงเลือกตั้งของพรรคการเมืองควรมีลักษณะอย่างไร โดยในร่างรัฐธรรมนูญของคณะกรรมการการร่างรัฐธรรมนูญชุดที่ผ่านมาได้วางกลไกไว้ส่วนหนึ่งแล้ว ในขั้นนี้คณะกรรมการก็ต้องร่วมกันพิจารณาหากลไกควบคุมเพิ่มเติมด้วย ยกตัวอย่างเช่น หากพรรคการเมืองหาเสียงโดยใช้นโยบายประชานิยม พรรคการเมืองต้องอธิบายด้วยว่าจะดำเนินการอย่างไร ใช้แหล่งเงินจากที่ใด โดยคณะกรรมการการเลือกตั้งในฐานะที่เป็นผู้จัดการการเลือกตั้งจะต้องให้พรรคการเมืองนั้นชี้แจงแสดงผล หากไม่สามารถชี้แจงได้ อาจมีคำสั่งให้ระงับการหาเสียง หรือเสนอให้ศาลพิจารณาวินิจฉัย หรืออาจกำหนดบทลงโทษว่าหากหาเสียงในลักษณะเช่นนี้และไม่สามารถดำเนินการได้ในขณะที่เป็นรัฐบาล อาจถูกเพิกถอนสิทธิเลือกตั้ง หรืออาจถูกถอดถอนออกจากตำแหน่ง ในส่วนเรื่องของการทุจริตคอร์รัปชันนั้น เป็นปัญหาที่มีความสำคัญแต่ส่วนใหญ่ไม่สามารถตรวจสอบพบได้โดยง่าย เนื่องจากคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติและคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ ทำงานในเชิงรับมากกว่าเชิงรุก เห็นว่าบางเรื่องหากรอให้มาตรวจสอบก็อาจไม่ทันการณ์ หลักการในการปราบปรามการทุจริตนั้นต้องให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการดำเนินการ รวมทั้งรัฐบาลเองก็ต้องมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ทั้งนี้อาจกำหนดให้ตำรวจสามารถทำการสอบสวนก่อนได้ เพราะจะทำให้การสอบสวนเป็นไปด้วยความรวดเร็ว และหากพบว่าเป็นคดีทุจริตก็ให้คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติมีอำนาจเรียกสำนวนมาดำเนินการต่อได้ หากเห็นว่าเป็นเรื่องที่มีความสำคัญ หรือเกี่ยวข้องกับผู้ดำรงตำแหน่งต่าง ๆ ในรัฐบาล

- ในการทุจริตคอร์รัปชันนั้นจะมีเอกชนมาเกี่ยวข้องด้วยอยู่เสมอ หากไม่มีเอกชนเข้ามาเกี่ยวข้อง โอกาสที่จะเกิดการทุจริตคอร์รัปชันก็จะน้อยลง การแก้ไขปัญหาก็เอกชนเข้ามามีส่วนในการทุจริตคอร์รัปชันในลักษณะหนึ่งก็คือ การให้เอกชนมีการประกอบกิจการที่มีความมุ่งมั่นที่จะไม่ให้เกิดการทุจริต โดยอาจกำหนดให้เอกชนที่จะมาประมูลงานหรือรับงานจากรัฐต้องเป็นบริษัทที่จดทะเบียนในตลาดหลักทรัพย์ เนื่องจากบริษัทในตลาดหลักทรัพย์จะมีกลไกของหน่วยงานของรัฐกำกับดูแล ที่สำคัญคือต้องมีผู้สอบบัญชีที่ได้รับการรับรองจากคณะกรรมการกำกับหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์เข้าไปตรวจสอบบัญชีของบริษัทนั้น ๆ ซึ่งทำให้เห็นการใช้จ่ายเงินของบริษัทนั้น ๆ ได้ ซึ่งน่าจะเป็นส่วนหนึ่งในการป้องกันและปราบปรามการทุจริตคอร์รัปชันได้ในระดับหนึ่ง ในส่วนของหน่วยงานราชการบางหน่วยงานก็อาจจะมียุทธศาสตร์ในการป้องกันและปราบปรามการทุจริตคอร์รัปชัน เช่น กรมสรรพากรที่สามารถตรวจสอบการเสียภาษีของบุคคลที่มีการใช้จ่ายหรือมีการดำรงชีพที่ผิดไปจากการเสียภาษีของตนตามปกติ ในการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในส่วนต้นนั้นควรอาศัยกลไกของเอกชนและกลไกของหน่วยงานอื่นมาดำเนินการ โดยให้คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติเป็นกลไกในส่วนต่อมา และคณะกรรมการ

ร่างรัฐธรรมนูญควรให้องค์กรต่าง ๆ ที่ต่อต้านเรื่องการทุจริตคอร์รัปชัน เสนอความคิดเห็นและวิธีการในการป้องกันและปราบปรามการทุจริตคอร์รัปชันด้วยซึ่งเป็นการรับฟังความคิดเห็นอีกช่องทางหนึ่ง

ประธานกรรมการกล่าวว่า การดำเนินการของคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตนั้น เป็นลักษณะของการปราบปรามการทุจริตคอร์รัปชันมากกว่าการป้องกัน เห็นว่ากลไกและมาตรการที่จะต้องกำหนดเพิ่มเติมในรัฐธรรมนูญคือกลไกและมาตรการในการป้องกันการทุจริตคอร์รัปชัน ประเด็นที่กรรมการบางท่านเสนอในเรื่องการระงับยับยั้งการดำเนินนโยบายของรัฐบาลนั้นเป็นเรื่องดาบสองคม แต่หากคณะกรรมการพิจารณากันอย่างรอบคอบก็อาจเป็นทางออกที่ดีได้ เพราะบางเรื่องหากปล่อยให้มีการดำเนินการไปแล้วอาจทำให้เกิดความเสียหายขึ้นได้ ซึ่งคณะกรรมการต้องร่วมกันพิจารณาว่าจะมีวิธีการหรือกลไกใดในการระงับยับยั้งที่จะไม่ทำให้กระทบอำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐหรือรัฐบาล

กรรมการแสดงความเห็น ดังนี้

- ควรกลับไปพิจารณาว่าในรัฐธรรมนูญฉบับที่ผ่านมา ได้กำหนดกลไกในการกำกับควบคุมการทุจริตคอร์รัปชันอย่างไรบ้าง เพื่อพิจารณาว่าควรเพิ่มเติมมาตรการหรือกลไกใดบ้างที่จำเป็นต้องกำหนดไว้ในร่างรัฐธรรมนูญนี้

- ในประเทศอังกฤษจะมีข้าราชการประเภทหนึ่งที่เรียกว่า ผู้ตรวจการแผ่นดินซึ่งมีหน้าที่ตรวจสอบนโยบายและแผนงานที่องค์กรของรัฐหรือองค์กรส่วนท้องถิ่นจะดำเนินการว่ามีความคุ้มค่า เหมาะสม และละเมิดสิทธิของประชาชนหรือไม่ โดยสามารถตรวจสอบได้ด้วยตนเองหรือเมื่อมีการร้องเรียนจากประชาชนและเมื่อตรวจสอบพบความไม่คุ้มค่า หรือความเหมาะสม หรือเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชนก็จะทำ ความเห็นแย้งเสนอให้หน่วยงานนั้นชี้แจงแสดงเหตุผล หากไม่มีเหตุผลที่เพียงพอก็จะทำการรายงานไปยัง รัฐมนตรีที่หน่วยงานนั้นอยู่ในกำกับดูแล หากรัฐมนตรีเพิกเฉยผู้ตรวจการแผ่นดินก็สามารถส่งเรื่องดังกล่าวให้ศาลพิจารณาวินิจฉัยได้ ในลักษณะเช่นนี้เป็นการถ่วงดุลและตรวจสอบในระบบบริหารราชการแผ่นดินในระบบ ประเด็นนี้หากคณะกรรมการพิจารณาแล้วเห็นว่าเหมาะสมก็อาจกำหนดไว้ในร่างรัฐธรรมนูญได้

- มาตรการสำคัญในการป้องกันและปราบปรามการทุจริตและคอร์รัปชัน คือ การมีมาตรการในการคุ้มครองป้องกันบุคคลอยู่ในหน่วยงานต่าง ๆ ซึ่งมีข้อมูลของหน่วยงานองค์กรนั้นนำเรื่องการทุจริตคอร์รัปชันออกมาเปิดเผย เพื่อให้บุคคลนั้นกล้าที่จะเปิดเผยข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการป้องกันและปราบปรามการทุจริตคอร์รัปชัน ทั้งนี้ เนื่องจากการเปิดเผยข้อมูลอาจทำให้บุคคลนั้นไม่มีความก้าวหน้าในการงาน หรือตกอยู่ในภาวะอันตราย อีกมาตรการหนึ่งที่อาจกำหนดไว้ คือ การกำหนดให้ประชาชนได้รับสิทธิประโยชน์จากการร้องเรียนจนทำให้เกิดการสอบสวนการทุจริตคอร์รัปชัน ซึ่งจะเป็นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการป้องกันและปราบปรามการทุจริตอีกช่องทางหนึ่ง

ประธานกรรมการกล่าวว่า ในร่างรัฐธรรมนูญที่ผ่านมา มีการกำหนดเรื่องของการมีส่วนร่วมของประชาชนในเรื่องการระงับยับยั้งการทุจริตคอร์รัปชันน้อย คณะกรรมการต้องร่วมกันพิจารณาว่ากลไกในการระงับยับยั้งนั้นจะกำหนดไว้ในร่างรัฐธรรมนูญได้หรือไม่ และหากกำหนดกลไกในการระงับยับยั้งแล้วจะมีผลกระทบอย่างไร อีกประเด็นที่มีความสำคัญ คือ กลไกในการกำกับและควบคุมการใช้อำนาจรัฐเพื่อให้เป็นไปเพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติและประชาชนของฝ่ายการเมือง และกระบวนการยุติธรรม คณะกรรมการมีความคิดเห็นอย่างไร

กรรมการแสดงความเห็น ดังนี้

- กลไกในการกำกับควบคุมการใช้อำนาจรัฐและมาตรการในการระงับยับยั้งไม่ให้เกิดการใช้อำนาจรัฐโดยไม่เกิดประโยชน์นั้น มีข้อสังเกตว่าคณะกรรมการจะกำหนดมาตรการใดเพิ่มเติมบ้าง หากกำหนด

มาตรการที่สามารถระงับยับยั้งนโยบายของรัฐแล้ว อาจส่งผลให้เกิดปัญหาติดขัดในการบริหารราชการแผ่นดินทั้งในระดับประเทศและท้องถิ่นได้ รายละเอียดที่จะกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญที่จะนำไปสู่มาตรการระงับยับยั้งได้ก็อาจกำหนดเป็นเรื่องของการเปิดเผยข้อมูล การตรวจสอบการดำเนินการ เรื่องแผนการใช้จ่าย รวมถึงการดำเนินการตามนโยบาย การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการร้องเรียนหรือมีส่วนร่วมในการพิจารณาว่าการใช้อำนาจรัฐเสียหาย ปัญหาที่สำคัญที่จะต้องพิจารณาประการหนึ่ง คือ จะกำหนดให้องค์กรหรือหน่วยงานใดมีอำนาจสั่งระงับยับยั้ง โดยในส่วนของหลักการของกลไกและมาตรการระงับยับยั้งนั้นควรกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ แต่ในส่วนของรายละเอียดควรนำไปกำหนดไว้ในกฎหมายลูกต่อไป

ประธานกรรมการกล่าวว่า มาตรการและกลไกในการระงับยับยั้งนั้นจะกำหนดหลักการไว้ในรัฐธรรมนูญ ส่วนของรายละเอียดต้องนำไปกำหนดไว้ในกฎหมายลูก เพราะรูปแบบและรายละเอียดอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยและตามสภาพของปัญหา ในขั้นนี้คณะกรรมการต้องร่วมกันพิจารณาหากกลไกและมาตรการที่เหมาะสมเสียก่อน ซึ่งต้องเป็นกลไกและมาตรการที่ไม่เป็นก้ำก่ายนโยบายของรัฐบาลแต่ในขณะเดียวกันก็ต้องคงไว้ซึ่งประโยชน์ของประเทศชาติ

กรรมการแสดงความเห็น ดังนี้

- การกำกับดูแลนโยบายในการหาเสียงเลือกตั้งเป็นอำนาจหน้าที่ส่วนหนึ่งของคณะกรรมการการเลือกตั้ง ซึ่งคณะกรรมการการเลือกตั้งจะมีส่วนช่วยป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาการใช้นโยบายประชานิยมที่ส่งผลเสียหายต่อประเทศชาติ โดยในกรณีที่มีพรรคการเมืองเสนอโครงการที่จะต้องใช้จ่ายเงินจำนวนมาก คณะกรรมการการเลือกตั้งอาจกำหนดให้พรรคการเมืองนั้นทำการวิเคราะห์ว่าการดำเนินการตามนโยบายนั้นจะนำเงินงบประมาณมาจากแหล่งใด จำนวนเท่าใด ก่อให้เกิดผลกระทบอย่างไร แล้วชี้แจงแสดงเหตุผลต่อคณะกรรมการการเลือกตั้งก่อน จึงจะสามารถหาเสียงโดยใช้นโยบายนั้นได้ และเมื่อพรรคการเมืองนั้นเข้ามาเป็นรัฐบาลแล้วก็ต้องดำเนินการตามนโยบายนั้นให้เป็นจริง เห็นว่าหากคณะกรรมการการเลือกตั้งมีอำนาจพิจารณาในเรื่องนี้ได้ก็จะมีส่วนสำคัญที่จะทำให้ไม่เกิดปัญหาการทุจริตคอร์รัปชันในเชิงนโยบายได้ส่วนหนึ่ง แต่อาจต้องมีการปรับปรุงองค์ประกอบบางประการของคณะกรรมการการเลือกตั้ง ให้ความเชี่ยวชาญในการพิจารณาวิเคราะห์ในเรื่องนี้ด้วย ประเด็นที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คือ กระบวนการจัดซื้อจัดจ้างของภาครัฐไม่ควรดำเนินการภายใต้ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการพัสดุ พ.ศ. ๒๕๓๕ แต่ควรยกระดับระเบียบดังกล่าวให้เป็นกฎหมายเพื่อทำให้เกิดความโปร่งใสและเปิดเผยมากยิ่งขึ้น เห็นว่าในกรณีที่เกิดความเสียหายจากนโยบายของรัฐก็จะมีคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ และศาลซึ่งมีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบอยู่แล้ว จึงไม่มีความจำเป็นที่จะต้ององค์กรต่าง ๆ ขึ้นใหม่อีก แต่ควรเพิ่มเติมอำนาจขององค์กรที่มีอยู่แล้วให้สามารถบังคับการให้เป็นไปตามอำนาจมากขึ้น

- สถาปนาปฏิรูปแห่งชาติมีแนวคิดที่เสนอกฎหมายว่าด้วยยุทธศาสตร์ชาติ โดยเป็นการบูรณาการแผนระยะยาวทั้งหมดของแต่ละกระทรวง ทบวง กรม ให้ออกมาเป็นแผนเดียวและใช้เป็นกรอบในการทำงานของรัฐบาล หากนโยบายของพรรคการเมืองไม่อยู่ในกรอบยุทธศาสตร์ชาติ คณะกรรมการการเลือกตั้งก็สามารถตรวจสอบได้ ทั้งนี้ ในกระบวนการร่างกฎหมายยุทธศาสตร์ชาตินี้จะมีการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและทุกภาคส่วน รวมทั้งมีการกำหนดให้มีการทำประชาคมด้วย เพื่อให้ออกมาเป็นยุทธศาสตร์ชาติที่สังคมยอมรับ และภายในห้าปีจะมีการพิจารณายุทธศาสตร์ชาติอีกครั้งหนึ่งว่าเหมาะสมกับประเทศไทยหรือไม่ เนื่องจากแผนยุทธศาสตร์ชาติต้องไม่เป็นเรื่องตายตัว จึงต้องกำหนดให้มีการทบทวนทุก ๆ ห้าปี

หรือภายในระยะเวลาที่น้อยกว่า และมีหน่วยงานคอยติดตามตรวจสอบการดำเนินการตามยุทธศาสตร์ชาติด้วย แต่ในส่วนที่ยังพิจารณาแล้วยังไม่ได้ข้อยุติ คือ ยุทธศาสตร์ชาติจะมีลักษณะเป็นอย่างไร จะเป็นกรอบที่กว้างหรือแคบเกินไปหรือไม่

ประธานกรรมการกล่าวว่า การจำกัดบทบาทของรัฐบาลนั้นในทางสากลยอมรับได้หรือไม่ และบุคคลใดจะเป็นคนกำหนดยุทธศาสตร์ชาติ

กรรมการแสดงความเห็น ดังนี้

- การกำหนดยุทธศาสตร์ชาติไว้เพื่อให้รัฐบาลดำเนินการตามนั้นอาจกลายเป็นรูปแบบของเผด็จการหรือสังคมนิยม และจะส่งผลให้รัฐบาลไม่สามารถดำเนินการใหม่ๆ ได้ บริบทของสังคมเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา หากกำหนดยุทธศาสตร์ไว้ก็จะไม่สามารถเกิดนวัตกรรมใหม่ ๆ ได้ เพราะจะต้องดำเนินการตามยุทธศาสตร์ชาติอย่างเดียวเท่านั้น หากจะให้เหมาะสมควรกำหนดให้มีการปรับปรุงเปลี่ยนยุทธศาสตร์ชาติอยู่เสมอตามพลวัตของโลกและบริบทของประเทศไทย หากกำหนดยุทธศาสตร์ชาติไว้ในรัฐธรรมนูญแล้วจะเปลี่ยนแปลงได้ยาก คณะกรรมการต้องพิจารณาให้รอบคอบ เพราะแม้จะเป็นการป้องกันขัดขวางรัฐบาลที่ไม่มีหลักธรรมาภิบาลในการทำนโยบายประชานิยม แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นการขัดขวางรัฐบาลที่มีหลักธรรมาภิบาลในการดำเนินนโยบายที่เป็นการสร้างนวัตกรรมใหม่ ๆ

- ปัจจุบันระเบียบแบบแผนของวิธีการงบประมาณของประเทศนั้น แม้จะมีกฎหมายควบคุมอยู่แต่ยังขาดกลไกในการควบคุมตรวจสอบให้การดำเนินการเป็นไปตามวิธีการงบประมาณ ในประเด็นนี้กรรมการบางท่านเสนอเรื่องของผู้ตรวจการแผน โดยส่วนตัวเห็นว่าเป็นกลไกหนึ่งที่จะทำให้ตรวจสอบได้ว่าการดำเนินการนโยบาย หรือแผนงานของฝ่ายการเมืองนั้นเป็นไปตามระเบียบแบบแผนหรือไม่ แทนที่จะเป็นเรื่องที่รัฐบาลมีนโยบายอะไรก็นำมากำหนดไว้โดยไม่คำนึงถึงว่าแผนการเหล่านั้นมีขีดความสามารถอย่างไร ประโยชน์ที่จะเกิดกับสังคมคืออะไร และมีความเสี่ยงอย่างไร โดยในเรื่องนโยบายของรัฐบาลนั้นต้องมีการควบคุมเพราะมีแนวโน้มที่ฝ่ายบริหารจะหาแนวทางการใช้จ่ายเงินตามแนวทางของตนเองเป็นช่องทางให้หาประโยชน์ อีกกลไกหนึ่งซึ่งมีความสำคัญแต่ยังไม่สามารถบังคับใช้ได้เต็มที่ คือ ผลประโยชน์ทับซ้อน เห็นว่าอาจต้องกำหนดให้มีกลไกที่กระชับและชัดเจนกว่าที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ ๒๕๔๐ และ ๒๕๕๐ เพื่อให้เป็นมาตรการในการรองรับเพื่อไม่ให้เกิดผลประโยชน์ทับซ้อนในการดำเนินการตามนโยบายของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง

- ประเด็นปัญหาที่คณะกรรมการต้องพิจารณา คือ กรณีที่ใช้นโยบายของพรรคการเมืองไปดำเนินการบริหารราชการแผ่นดินแล้วเกิดความล้มเหลว ประเทศชาติเกิดความเสียหาย โดยไม่ได้เป็นเรื่องการทุจริตคอร์รัปชันนั้นควรมีมาตรการระงับยับยั้งหรือไม่ และควรต้องพิจารณาว่าจะกำหนดทิศทางการดำเนินนโยบายของรัฐ หรือกำหนดแผนดำเนินการของรัฐ หรือจะให้พรรคการเมืองเป็นผู้ชี้นำ ถ้ามีแผนที่ชัดเจนและนำพาประเทศไปสู่ความเจริญก้าวหน้าได้อย่างแท้จริง นโยบายพรรคการเมืองก็จะไร้ความหมาย

ประธานกรรมการกล่าวว่า กลไกหรือมาตรการที่จะกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญจะเป็นเรื่องที่กำหนดไว้ตายตัวไม่ได้ แต่จะต้องกำหนดลักษณะที่ไม่พึงประสงค์ไว้ เช่น ต้องไม่ใช้อำนาจรัฐเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือพวกพ้อง หรือไม่กำหนดนโยบายที่จะทำให้ความเสียหายแก่ประเทศอย่างรุนแรง แล้วต้องสร้างกลไกให้บุคคลหรือองค์กรใดองค์กรหนึ่งสามารถหยิบยกเรื่องขึ้นมาเมื่อเกิดปัญหาเพื่อให้องค์กรอีกองค์กรหนึ่งพิจารณาวินิจฉัย เช่น สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจำนวนหนึ่งเห็นว่ารัฐบาลกำลังดำเนินนโยบายเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือพวกพ้อง หรือดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดเพื่อผลประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้อง และเอกสาร

หลักฐาน มีสิทธิส่งเรื่องไปให้ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยได้ หากศาลรัฐธรรมนูญเห็นว่าเป็นการดำเนินนโยบายเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือพวกพ้อง หรือดำเนินการอย่างหนึ่งอย่างใดเพื่อผลประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้อง ก็ให้หยุดการดำเนินการดังกล่าว หากกำหนดไว้เช่นนี้โครงสร้างของศาลรัฐธรรมนูญอาจต้องมีการเปลี่ยนแปลงให้มีความเหมาะสมด้วย

กรรมการแสดงความเห็น ดังนี้

- หน่วยงานที่ทำหน้าที่วิเคราะห์แผนและนโยบายได้ดีที่สุดในปัจจุบันคือสำนักงานงบประมาณ และสำนักงานเศรษฐกิจการคลังเพราะจะมีข้อมูลทั้งด้านการเงินการคลังของประเทศ และเห็นกระบวนการใช้จ่ายเงินของหน่วยงานต่าง ๆ กรณีที่พรรคการเมืองเสนอนโยบายในการเลือกตั้ง ควรกำหนดให้สำนักงานงบประมาณมีหน้าที่อธิบายว่าจะเกิดผลกระทบอย่างไรบ้างจากนโยบายพรรคการเมือง ทั้งนี้ อาจต้องกำหนดให้สำนักงานงบประมาณ สำนักงานเศรษฐกิจการคลังเป็นหน่วยงานอิสระเพื่อความเป็นอิสระในการดำเนินการดังกล่าว

- ในรัฐธรรมนูญควรมีการกำหนดกลไกที่จะปลูกฝังจิตสำนึก ค่านิยม คุณธรรมและจริยธรรมสำหรับการปลูกฝังประชาชนในระยะยาว ซึ่งจะเป็นการแก้ไขปัญหาในเรื่องปัญหาคุณภาพของนักการเมืองคุณภาพของประชาชนที่จะมาเลือกตั้งนักการเมือง

ประธานกรรมการกล่าวว่า เห็นด้วยกับการกำหนดกลไกที่จะปลูกฝังจิตสำนึก ค่านิยม คุณธรรมและจริยธรรม สำหรับการปลูกฝังประชาชนในระยะยาว แต่คณะกรรมการต้องร่วมกันพิจารณาว่าจะกำหนดไว้ในส่วนใด เพราะการศึกษาเป็นหัวใจสำคัญของกลไกทั้งหมดที่จะถูกกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ

นอกจากนี้ มีกรรมการแสดงความเห็นว่า ควรมีการนำเสนอกลไกและมาตรการต่าง ๆ ที่คณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญชุดที่ผ่านมาได้กำหนดไว้ในร่างรัฐธรรมนูญ ตามมาตรา ๓๕ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๕๕๗ เพื่อให้คณะกรรมการพิจารณาแนวทางการกำหนดกลไกและมาตรการต่าง ๆ ได้ดียิ่งขึ้น

ประธานกรรมการกล่าวว่า ฝ่ายเลขานุการคณะกรรมการได้จัดทำเอกสารสรุปกลไกและมาตรการต่าง ๆ ที่คณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญชุดที่ผ่านมาได้กำหนดไว้ในร่างรัฐธรรมนูญตามมาตรา ๓๕ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว) พุทธศักราช ๒๕๕๗ ไว้แล้ว ทั้งนี้ ในการประชุมครั้งต่อไปขอให้ฝ่ายเลขานุการคณะกรรมการนำเอกสารดังกล่าวมามอบให้คณะกรรมการด้วย

ระเบียบวาระที่ ๔ เรื่องอื่น ๆ

๔.๑ การแต่งตั้งที่ปรึกษาในคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ

ตามคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ ๓๔/๒๕๕๘ เรื่อง การอำนวยความสะดวกในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ ข้อ ๒ วรรคหนึ่ง กำหนดให้คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญมีที่ปรึกษาจำนวนไม่เกินเก้าคน ตามที่คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญแต่งตั้งโดยคำนึงถึงผู้เคยเป็นกรรมาธิการในการยกร่างรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ. ๒๕๔๐ พ.ศ. ๒๕๕๐ และคณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๕๗ – ๒๕๕๘ ที่ประชุมได้มอบหมายให้เลขานุการกรรมการประสานงาน เลขานุการคณะกรรมการในการยกร่างรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. ๒๕๔๐ พ.ศ. ๒๕๕๐ และคณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญ พ.ศ. ๒๕๕๗ – ๒๕๕๘ ว่าจะตอบรับเพื่อแต่งตั้งเป็นที่ปรึกษาในคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญหรือไม่ ก่อนมีการแต่งตั้งต่อไป

๔.๒ การแต่งตั้งผู้ช่วยในการปฏิบัติงาน

ตามคำสั่งหัวหน้าคณะรักษาความสงบแห่งชาติ ที่ ๓๔/๒๕๕๘ เรื่อง การอำนวยความสะดวกในการจัดทำร่างรัฐธรรมนูญ ข้อ ๔ วรรคหนึ่ง กำหนดให้คณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญมีผู้ช่วยในการปฏิบัติงาน ดังนี้

(๑) ผู้ชำนาญการประจำตัวประธานกรรมการ จำนวน ๒ อัตรา และผู้ชำนาญการประจำตัวกรรมการคนละ จำนวน ๑ อัตรา

(๒) ผู้ช่วยดำเนินงานของประธานกรรมการและกรรมการคนละ จำนวน ๑ อัตรา

ทั้งนี้ ขอให้กรรมการแต่ละท่านเสนอชื่อบุคคลเพื่อแต่งตั้งเป็นผู้ชำนาญการประจำตัวและผู้ช่วยดำเนินงานได้ที่ฝ่ายเลขานุการคณะกรรมการ เพื่อดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้องต่อไป

๔.๓ ที่ประชุมมีมติให้นัดประชุมคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญครั้งต่อไปในวันพุธที่ ๗ ตุลาคม ๒๕๕๘ เวลา ๑๓.๓๐ นาฬิกา ณ ห้องประชุมงบประมาณ ชั้น ๓ อาคารรัฐสภา ๓

เมื่อประชุมเป็นเวลาพอสมควรแล้ว ประธานกรรมการได้กล่าวขอบคุณผู้เข้าร่วมประชุมและกล่าวปิดการประชุม

เลิกประชุมเวลา ๑๘.๐๐ นาฬิกา

นายรัฐภูมิ คำศรี

นิติกรชำนาญการพิเศษ

นางสาววรินทร์พร ปณิธานธรรม

วิทยากรชำนาญการ

นายเฉลิมศักดิ์ ใจขำนิ

วิทยากรปฏิบัติการ

ผู้จัดบันทึกการประชุม

นางสาวจินดารักษ์ แสงกาญจนวนิช

ผู้บังคับบัญชากลุ่มงานบริการเอกสารอ้างอิง

สำนักกรรมการธิการ ๒

ผู้ตรวจทาน

นายจินตพันธุ์ ทั้งสุบุตร

ผู้ช่วยเลขานุการในคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ

ผู้ตรวจทาน

เอกพล ยุทธนากรชัย/พิมพ์